

Møntprægning i Hedeby cirka 1015-1040

Af Jens Christian Moesgaard og Volker Hilberg

Hedeby hører til blandt Danmarks ældste møntsteder. Den tidligste udmøntning kan påvises i første halvdel af 800-tallet (Malmer 1966). Indtil omkring 975/980 blev der præget efterligninger af Karl den Stores Dorestad-mønter og dernæst cirka 975/980-985/990 mønter med korsmotiv (Moesgaard 2015). På forskningens nuværende stadi ser det ud, som om der i de efterfølgende tre årtier ikke var nogen udmøntning i byen. Omkring 1015 synes udmøntningen at blive genoptaget, men først fra cirka 1040 til cirka 1070 har vi en omfattende og veldokumenteret serie (Hauberg 1900, Hardeknud 50, Magnus 36-38 og Svend 70-75, 77). De mellemliggende år fra cirka 1015 til cirka 1040 er mindre kendt. Det er dem, det skal handle om her.

I sit endnu benyttede værk om tidligmiddelalderlige danske mønter udgivet år 1900 har Peter Hauberg forsigtigt henført fire typer til Knud den Store (1018-1035) med møntsted Hedeby. Typerne er knyttet sammen af en ensartet primitiv prægeteknik og lav vægt. Det drejer sig om:

- Hauberg 57. Kun ét eksemplar kendt, uden fundproveniens, 0,70 g, Kungliga Myntkåbitten (KMK), Stockholm.
- Hauberg 58. Kun ét eksemplar kendt, uden fundproveniens, 0,69 g. Den kongelige Mønt- og Medaillesamling (KMMS), Thomsen 12200.
- Hauberg 59. Kun ét eksemplar kendt fra Kelstrup-skatten. 0,58 g defekt, KMMS FP 207.582.
- En variant af Hauberg 59 i Ludwisczke-skatten, nedlagt efter 1060/65 (Gaettens 1934, nr. 308). 0,85 g, KMMS, KP 1828.308.
- Hauberg 60. Et eller to eksemplarer kendt. Ifølge Hauberg, et eksemplar på KMK. Ifølge CNS 1.3.24.1125, et eksemplar i Kvarna-skatten, nedlagt efter 1085, ukendt opbevaringssted. Det drejer sig muligvis om samme eksemplar.

Hauberg selv understreger dog, at tilskrivningen til Hedeby er usikker (Hauberg 1900, s. 198; jfr. Becker 1983, note 7), men der er ikke siden kommet bedre forslag. Becker anfører, at de tidligst er præget omkring 1030 (anf. st.), dog kan Hauberg 59 være en smule tidligere, da den optræder i Kelstrup-fundet nedlagt efter 1023 (Heijne 2004, fund nr. 4.108). Der er en mønt fra Knud den Store, Hedeby, i det polske Michałowice-fund, nedlagt efter 1035, men den præcise type er ikke angivet i publikationen af fundet (Slaski og Zakrzewski 1953; jævnfør Bogucki, Ilich og Suchodolski 2013, s. 124, nr. 69.93). Typen Hauberg 13 har også været tilskrevet Hedeby, men det er ikke sandsynligt (Becker 1981, s. 147-148 & note 49a; 1983, s. 47, note 7; jfr. Jensen 1995, s. 62).

Ralf Wiechmann har for nyligt overbevisende tilskrevet typerne "Årstad 95" og "Årstad 96" (opkaldt efter det norske skattefund, hvori de optræder) til Hedeby med en omtrentlig datering til cirka 1015-1040 (Wiechmann 2013). Fund af disse mønter med metaldetektor i selve Hedeby var afgørende for Wiechmanns argumentation. Skønt disse typer er kendt i mange eksemplarer (Wiechmann opregner 75 stykker) og har stor udbredelse (fund i Hedeby, Danmark, Norge, Polen og Sverige), må udmøntningen have været forholdsvis begrænset, da der kun er benyttet to, måske tre stempelpar.

Fig. 1

Fig. 2

Fig. 3

Fig. 4

Fig. 5

Således var status hidtil på vor viden om møntprægning i Hedeby cirka 1015-cirka 1040. Der er imidlertid dukket endnu en type op, der kan være en Hedeby-type fra den pågældende periode. Første eksemplar dukkede allerede i 1922 op som et enkeltfund fra Hedeby (fig. 1). Den blev i første omgang bestemt som Knud den Store, Lund, Hauberg 18 (Wiechmann 2007, nr. 129). Motivet er ganske rigtigt det samme som denne type: kronet buste med scepter til venstre på forsiden og kors formet af fire buer på bagsiden. Imidlertid minder hverken den lave vægt, den lille diameter, den dårlige stil og den sjuskede prægning om en Lund-mønt, men mere om eksempelvis Hauberg 58, som Hauberg jo forsigtigt henførte til Hedeby.

Mønterne er gengivet i ca. 150%

Siden er der fundet yderligere tre eksemplarer. To af dem er fundet med detektor i Hedeby (fig. 2-3). De var begge sammenkorroderet som en lille skat med en Årstad 95 (fig. 5). Hermed forstærkes typens tilknytning til Hedeby. Det sidste eksemplar er et detektorfund fra Øster Vandet i Thy (fig. 4). I betragtning typens slette prægning kan det ikke udelukkes, at der rundt om i samlinger og fund ligger uerkendte eksemplarer blandt de ubestemte stykker. Vi har i denne sammenhæng ikke gjort noget systematisk forsøg på at opspore dem, men det er vort håb, at nærværende artikel vil øge opmærksomheden på typen og medføre opdagelsen af flere eksemplarer.

Mønterne er svagt præget, og ingen af eksemplarerne viser hele motivet. Den generelt dårlige prægekvalitet og bevaringstilstand gør bestemmelse af eventuel stempelidentitet svær. Tilsyneladende er de fire eksemplars forsider stempelidentiske. Det gælder måske også bagsiderne, men det er sværere at sige med sikkerhed, da nogle af eksemplarerne forekommer dobbeltprægede (måske nr. 1, mere sikkert nr. 3). Hvis man forudsætter stempelidentitet og sammenstykker elementer fra de fire eksemplarer, kommer man med forbehold frem til følgende teoretiske typebeskrivelse:

Fs. +[.....](liggende E)(prikket O)NET(prikket O)II; Buste t.v. Overkroppen formet af to buer med perler imellem. Perlerække indenfor inder-

Bynavnet Haithabu (Hedeby) i runer på den såkaldte Skardesten. Denne runesten blev fundet i 1857 ved Bustrup. Den er rejst til minde om Skarde, som man har sat i forbindelse med en Jomsvinging af samme navn, det deltog i søslaget i Hjørungavåg i Norge cirka 986.

Foto: TJH

ste bue. Blomst (?) formet af perler i midten. Lang hals af to linjer, prikker langs bagsiden, hoved i profil, krone med sløjfe bagtil. Korscepter foran.

Bs. +E(prikket O)(prikket O)C(NL sammenføjet)[.....](IE?)OII; Kors lavet af 4 buer, med prikker i enderne. I midten blomst af prikker. Små kors i de fire korsvinkler.

Med kun et enkelt erkendt stempelpar har udmøntningen sandsynligvis været begrænset. Både ligheden med Hauberg 58 og sammenkoblingen med Årstad 95 antyder en datering til omkring 1030. Fundspredningen med tre ud af fire eksemplarer fra selve Hedeby tyder med vort nuværende vidensgrundlag på, at typen er præget i Hedeby. Nye fund vil forhåbentligt kunne be- eller afkræfte denne tolkning.

Disse mønter vejer mellem 0,42 og 0,45 g, hvilket er en smule mindre end Årstad 95, der oftest ligger på cirka 0,50-0,55 g (Wiechmann 2013, fig. 11). Til gengæld er Årstad 96 og Hauberg 57-60 med hhv. cirka 0,65 og 0,70 g noget tungere, men dog stadig lettere end de samtidige sjællandske og skånske udmøntninger (jfr. Hauberg 1900, s. 152-154).

Vor viden om udmøntningen i Hedeby cirka 1015-cirka 1040 er således øget betragteligt inden for de sidste år. Det kan vi hovedsagligt takke metaldetektoren for. Materialet tyder på en forholdsvis begrænset og sporadisk aktivitet på møntprægningsområdet, men dog med en typerigdom, der antyder en vis kontinuitet, som lægger op til den mere omfattende og velstrukturerede udmøntning efter cirka 1040, som vi forhåbentligt får lejlighed til at behandle nærmere snart. Muligvis har der været flere, på hinanden følgende vægtstandarder. Nye fund vil forhåbentligt gøre os endnu klogere på sagen.

Katalog

1. Museum für Archäologie Schloss Gottorf, Slesvig, KS 18585.

Hedeby, Enkeltfund, 1922 (publiceret Wiechmann 2007, nr. 129) 0,42 g. Uregelmæssig lille blanket, stort fragment. Sølv ser OK ud, men grøn kobberkorrosion (?). Partielt svagt præg/slidt stempel.

Fs. Indskrift ulæselig; Buste t.v. Overkroppen formet af to buer med perler imellem. Lang hals af to linjer, prikker langs bagsiden. Krone. Korscepter foran.

Bs. (+?)E[.....]OII; Kors lavet af 4 buer, med prikker i enderne. I midten tilsyneladende blomst af prikker. Små kors i korsvinklerne (3 anes).

2. Museum für Archäologie Schloss Gottorf, Slesvig, Hb 2003/3329

Hedeby, 2003, detektorfund. Sammenkorroderet med følgende mønt og en Årstad 95 (Hb 2003/332901 = Wiechmann 2013, 2.1.B, pl. 1) 0,42 g. Uregelmæssig lille blanket, kantskader. Let bøjet. Sølv ser OK ud. Excenteret og partielt svagt præg.

Fs. [.....](liggende E)(prikket O)N(ET??)(prikket O)(II??); Buste t.v. Overkroppen formet af to buer med perler imellem. Lang hals af to linjer, prikker langs bagsiden, tilsyneladende krone. Korscepter foran.
Bs. +E(prikket O)[.....](IE?)OII; Kors lavet af 4 buer, måske med prikker i enderne. I midten blomst af prikker. Små kors i korsvinklerne (to sikre, to sandsynlige).

3. Museum für Archäologie Schloss Gottorf, Slesvig, Hb 2003/332902

Som foregående

0,43 g. Uregelmæssig lille blanket, sølv ser OK ud. Brækket og repareret.

Excentereret og partielt svagt præg. Præget med meget slidt stempel

Fs. +[.....]II; Buste t.v. Overkroppen formet af to buer med perler imellem. Perlerække indenfor inderste bue. Blomst (?) formet af perler i midten. Lang hals, perlerække bagved, hage, resten ulæseligt. Nederste del af scepter foran.

Bs. [.....](prikket O)CN[.....]; Kors lavet af 4 buer med prikker i mindst to ender. I midten blomst af prikker. Kors i mindst to korsvinkler.

4. Den kongelige Mønt- og Medaillesamling, Nationalmuseet,

København, FP 10290.1. THY 5045x670

Øster-Vandet, Thy, 2011. Detektorfund.

0,45 g. Uregelmæssig lille blanket, små kantskader. Bøjet flere gange.

Pecks. Sølv ser OK ud. Excentereret og partielt svagt præg.

Fs. [.....]NET(prikket O)II; Buste t.v. Overkroppen formet af to buer med perler imellem (kun delvist synlig). Lang hals af to linjer, prikker langs bagsiden. Krone med "sløjfe" bagtil. Korscepter foran ikke synlig.

Bs. [...]OCIL[.....]; Kors lavet af 4 buer, med prikker i enderne. I midten blomst af prikker. Små kors i korsvinklerne (to sikre).

Litteratur

Becker, Carl Johan, "The Coinages of Harthacnut and Magnus the Good at Lund c. 1040-c. 1046", *Studies in Northern Coinages of the Eleventh Century*, København 1981, s. 119-174.

Becker, Carl Johan, "Magnus den Godes Hedeby-mønter", *NUM* 1983, s. 42-47.

Bogucki, Mateusz, Peter Ilisch og Stanisław Suchodolski, *Frühmittelalterliche Münzfunde aus Polen, Inventar IV, Kleinpolen, Schlesien*, Warszawa 2013.

CNS = *Corpus Nummorum Saeculorum IX-XI qui in Suecia reperti sunt*, Stockholm, 9 bind, 1975-.

Gaettens, Richard, *Der Fund von Ludwiscze*, Halle 1934

Hauberg, Peter, *Myntforhold og Udmyntninger i Danmark indtil 1146*, København 1900.

Heijne, Cecilia von, *Särpräglat. Vikingatida och tidigmedeltida myntfynd från Danmark, Skåne, Blekinge och Halland (ca 800-1130)*, Stockholm 2004.

Jensen, Jørgen Steen (red.), *Tusindtallets Danske Mønter*, København 1995.

Malmer, Brita, *Nordiska Mynt före 1000*, Lund 1966

Moegaard, Jens Christian, *King Harold's Cross Coinage. Christian Coins for the Merchants of Haithabu and the King's Soldiers*, Odense 2015.

Slaski, Jacek og Zygmunt Zakrzewski, "Wczesnośredniowieczny skarb srebrny z Michałowic pow. Pińczów" (An Early Medieval Hoard found at Michałowice Pińczów admin. district), *Wiadomości Archeologiczne*, 19, 1953, s. 157-179.

Wiechmann, Ralf, "Haithabu und sein Hinterland – ein lokaler numismatischer Raum? Münzen und Münzfunde aus Haithabu (bis zum Jahr 2002)", *Berichte über die Ausgrabungen in Haithabu*, 36, Neumünster 2007, s. 182-278.

Wiechmann, Ralf, "Byzantinische Treppen und englische Kreuze – Zwei Münztypen des 11. Jahrhunderts – geprägt in Haithabu?", *Kulturwandel im Spannungsfeld von Tradition und Innovation. Festschrift für Michael Müller-Wille*, Neumünster, 2013, s. 145-160.